

SLOVENSKE MEDKULTURNE VSEBINE V UČNIH GRADIVIH ZA SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST

Janja Žitnik Serafin

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 371.671:821.163.6:316.72(497.4)

Iz obsežne še neobjavljene analize osemdesetih potrjenih osnovno- in srednješolskih učnih gradiv za pouk slovenskega jezika in književnosti so povzeti tisti rezultati, ki se nanašajo na recepcijo in percepcijo slovenske književnosti v odnosu do večkulturnosti slovenske družbe in uporabnikov analiziranih učnih gradiv. Avtorica je analizo opravila v okviru medregionalnega projekta Eduka – Vzgajati k različnosti.

slovenski jezik in književnost, osnovnošolski učbeniki, srednješolski učbeniki, Slovenija, medkulturna vzgoja

From a comprehensive but so far unpublished analysis of eighty confirmed primary- and secondary-school textbooks for Slovene language and literature, a summary is given of the results that refer to the reader response to and perception of Slovene literature in relation to the multicultural structure of Slovene society and users. The author's analysis is part of the interregional project Eduka – Educating for Diversity.

Slovene language and literature, primary-school textbooks, secondary-school textbooks, Slovenia, intercultural education

Uvod

Učni načrt za slovenščino je bil leta 2011 posodobljen v skladu s Priporočilom Evropskega parlamenta in Sveta Evropske unije o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje v 21. stoletju. »Sprašujemo pa se, na kaj (in na koga) se nanaša razvijanje medkulturne zmožnosti. Učni načrti za slovenščino in osnovnošolska berila že zdaj vsebujejo besedila iz svetovne književnosti, a nepovezano s slovensko večkulturnostjo« (Vižintin 2013: 294). Prav zato smo v projektnem dokumentu *EDUKA: Educare alla diversità – Vzgajati k različnosti: Medkulturna vzgoja v šoli: Izhodišča in smernice* med drugim zapisali (2012: 3): »V učne načrte je treba dodati določene nove vsebine in večperspektivne poglede (npr. [...] vključitev literarnih del priseljenjskih pisateljev pri pouku jezika in književnosti).« Pri tem ne gre za vprašanje uvažanja tuje literature v slovenski prostor, kot morda kdo gleda na tovrstno književno produkcijo, saj ta nastaja na slovenskih tleh v materinščinah manjšinskih in priseljenjskih skupnosti, ki so s svojim gospodarskim in kulturnim prispevkom soustvarile samostojno Slovenijo ter jo še vedno soustvarjajo, prav tako kot soustvarjajo tudi njeno jezikovno raznoliko kulturno dediščino. Po podatkih zadnjega klasičnega popisa prebivalstva Slovenije (Popis 2002) namreč kar pri 12,3 % popisanih materni jezik ni

slovenščina, pri čemer so priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije predstavljali 90 % vseh priseljencev prve generacije. Terenske in druge raziskave (Gosar 2005: 27–28, Josipovič 2006) so pokazale še mnogo večjo prisotnost drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije v etnični strukturi prebivalcev Slovenije od tiste, ki se kaže v rezultatih zadnjega popisa prebivalstva. Takšni sta tudi narodnostna struktura učencev slovenskih šol in jezikovna struktura njihovih materinščin. Zelo podobna je tudi jezikovna struktura literarne produkcije, ki nastaja v Sloveniji, vendar obstoječi učbeniki za književnost tega ne upoštevajo.

Za razvijanje medkulturne zavesti in večkulturne nacionalne identitete, ki sta prvi pogoj za notranje varno in stabilno družbo vsake države, je še posebej pomembna vključenost manjšinskih in priseljskih kulturnih vsebin, ki so sestavni del večetnične nacionalne kulture, v učna gradiva. Prav tako nepogrešljiva je tudi vključenost zamejskih in izseljskih vsebin, saj tudi ta dva vsebinska sklopa sodita na področje medkulturnosti, hkrati pa sta sestavni del kulturnega prostora nekega naroda. Z vidika medkulturne vzgoje in izobraževanja je namreč pomembno, da so v učne načrte in gradiva vključene tudi perspektive marginaliziranih skupin (zamejski pisci so bili v Sloveniji več desetletij po drugi svetovni vojni v veliki meri zamolčani, emigrantski avtorji po letu 1945 pa celo prepovedani) ter etničnih in jezikovnih manjšin, ki sobivajo z nacionalno večino v isti državi. Sonia Nieto in Patty Bode (2008 v: Vrečer 2012: 51) npr. menita, da morajo učni načrti vsebovati zgodovino vseh etničnih skupin in kultur, ki živijo v državi, ob tem pa še zlasti izpostaviti njihovo umetnost in kulturo.

V Sloveniji trgovci ponujajo več sto različnih učnih gradiv za pouk slovenskega jezika in književnosti že samo za običajne osnovne šole, brez učnih gradiv za srednje šole, šole z italijanskim učnim jezikom ter za slepe in slabovidne (npr. DZS ponuja 244 takšnih naslovov, prim. *Katalog šolskih učbenikov in delovnih zvezkov 2013/2014*). Če odmislimo delovne zvezke ter upoštevamo samo učbenike in berila, je za pouk slovenščine v osnovni šoli potrjenih 97 naslovov, za gimnazijske programe ter srednje strokovno in poklicno-tehnično izobraževanje pa še 82 (prim. *Katalogi učbenikov za osnovno šolo* in *Katalogi učbenikov za srednjo šolo*). Ob tolikšni količini se je zdelo smiselno v pričujočo analizo vključiti le posamezne učbenike in/ali delovne zvezke tistih slovenskih založb, ki izdajajo potrjene učbenike za ta predmet. To so za osnovnošolske učbenike za slovenščino ljubljanske založbe Mladinska knjiga, Rokus Klett, Modrijan, DZS in Izolit, za srednješolske pa poleg teh še mariborska založba Obzorja. Druge založbe (npr. Antus, Ico) so izdale samo po en naslov nepotrjenega učbenika ali delovnega zvezka.

Kriterij izbora je bil torej zajetje posameznih potrjenih učnih gradiv vsake od naštetih založb. Raziskava je bila opravljena v letih 2013–2014, obsegala pa je analizo 87 izbranih učbenikov (v tem prispevku v seznamu virov in literature navajam samo tiste, na katere se v pričujočem besedilu izrecno sklicujem). Pri pregledovanju učbenikov in delovnih zvezkov sem iskala naslednje: 1) dela ali omembo manjšinskih, priseljskih, zamejskih in izseljskih književnikov; 2) naloge v delovnih zvezkih, ki dajejo priložnost, da vsak učenec/učenka svoj jezik in kulturo vrstnikom predstavi na svoj način in s svoje perspektive; 3) neposredno obravnavo vsakdanjih situacij,

s kakršnimi se srečujejo otroci z manjšinskim/migrantskim ozadjem, na način, ki lahko prispeva k boljšim odnosom med vrstniki; 4) težnjo k temu, da učna gradiva tako z vidika vsebine kot metodologije v celoti zrcalijo večetničnost, večkulturnost in večjezičnost slovenske družbe. Metoda, ki sem jo pri tem uporabila, je kvalitativna analiza vsebine. V tem prispevku se omejujem na prvega od raziskovanih vidikov obravnavanih učnih vsebin.

Prvi korak: vključenost zamejskih piscev

Raziskava je razkrila dosledno odsotnost kakršnihkoli priseljenskih/manjšinskih vsebin na območju Slovenije ter slovenskih izseljenskih vsebin v slovenskih osnovno- in srednješolskih učbenikih slovenskega jezika in književnosti ne le v celotnem obdobju do osamosvojitve Slovenije, pač pa vse do konca prejšnjega tisočletja.¹ To pa ne drži za *zamejske* vsebine, ki so jih avtorji v srednješolske učbenike začeli vključevati že v devetdesetih letih 20. stoletja, nekateri pa še prej.

Avtorji *Berila 1–4* so v 3. zvezek (Kolšek idr. 1993) vključili obravnavo zamejskih piscev Gustava Januša, Marka Kravosa in Florjana Lipuša. Janko Kos, avtor učbenika *Književnost: Učbenik literarne zgodovine in teorije*, v poglavju Sodobna lirika omenja zamejska pesnika Gustava Januša in Marka Kravosa (Kos 1989: 378–390), v poglavju Sodobno pripovedništvo Janka Messnerja in Florjana Lipuša (prav tam: 392–402), v poglavju Sodobna dramatika pa nematičnih avtorjev ni.

Tudi delovni zvezek in priročnik za pouk književnosti v gimnazijah in drugih srednjih šolah *Stezice do besedne umetnosti 1–4* v 4. zvezku (Korošec 2000) med drugim obravnava pesnika Marka Kravosa in pripovednika Florjana Lipuša. Podobno je tudi Jana Kvas v svoj učbenik za poklicno-tehniško izobraževanje *Potovanje besed 1–5* v prvi zvezek *Književnost 1* (Kvas 2007) vključila obravnavo Florjana Lipuša in njegovo najbolj znano delo. Očitno so v teh učbenikih in berilih literarni predstavniki slovenske manjšine v Avstriji vključeni v večjem obsegu kot pa predstavniki slovenske manjšine v Italiji.

Premiki v novem tisočletju: novosti v srednješolskih učbenikih

Prvi poskus vsaj bežne vključitve izseljenske književnosti v učbenike za slovenske srednješolce je kratka pregledna predstavitev te književnosti, ki je vključena v vsebino videokasete *Na pragu besedila: posneto gradivo* (2001), ta pa je sestavni del potrjenega kompleta učnega gradiva. Sledi vključitev izbranih izseljenskih avtorjev v nekatere srednješolske učbenike/berila, ki obravnavajo sodobno slovensko književnost. Med zgodnejšimi naj omenim vsaj prispevek avtorjev srednješolskih učbenikov *Branja 4* (Ambrož idr. 2003) in *Svet književnosti 4* (Kos idr. 2003), ki obravnavata sodobno književnost po letu 1945.

Avtorice in avtor prvega so namreč v še danes razširjeno berilo in učbenik za 4. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol *Branja 4* v razdelek Pesništvo (sicer še

¹ Izjema je literarnozgodovinski učbenik Andrijana Laha (1996), ki pa ga ni med tedanjimi potrjenimi srednješolskimi učbeniki (glej Filipčič 2001, Filipčič, Pevec Grm 2001).

vedno ločeno od del matičnih avtorjev) vključili besedila že kar petih izseljenskih pesnic in pesnikov, v razdelek Pripovedništvo pa odlomek iz najbolj znanega romana Zorka Simčiča. Sklepni del učbenika prinaša še pregledno poglavje Sodobna književnost slovenskih izseljencev. V razdelka Pesništvo in Pripovedništvo so vključeni tudi nekateri zamejski pisci, med drugim Miroslav Košuta, Gustav Januš, Marko Kravos, Jani Oswald, Maja Haderlap, Boris Pahor, Alojz Rebula, Janko Messner in Florjan Lipuš.

Avtorji drugega učbenika, *Svet književnosti 4*, zamejsko in izseljensko (zdomsko) književnost po letu 1945 obravnavajo deloma ločeno od matične književnosti in deloma integrirano. Na strani 14 so med književnimi glasili navedene tudi glavne zamejske in izseljenske literarne revije. Na straneh 15–17 sta v kratkih razdelkih predstavljeni zamejska književnost (z omembo deseterice najizrazitejših ustvarjalcev iz zamejstva v Italiji in približno toliko v Avstriji) ter zdomska književnost (z omembo dvanajstih povojnih izseljenskih književnikov), vključen pa je tudi odlomek iz Simčičevega najuspešnejšega romana. V razdelek Lirika sta vključeni pesmi izseljenskega pesnika Vladimirja Kosa (Kos idr. 2003: 27) in zamejske pesnice Maje Haderlap (prav tam: 60), v razdelek Pripovedništvo pa odlomka iz del zamejskih avtorjev Borisa Pahorja in Janka Messnerja. Med posamično predstavljenimi avtorji so zamejski ustvarjalci Marko Kravos, Alojz Rebula in Florjan Lipuš.

Tako kot v nekaterih že omenjenih učbenikih so tudi v berilu za 4. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol *Umetnost besede* (Pavlič idr. 2010), ki obravnava slovensko književnost po drugi svetovni vojni, v razdelek o pripovedništvu vključeni odlomki iz najbolj znanega mladinskega besedila zamejskega pripovednika Florjana Lipuša. V razdelkih o pesništvu in dramatiki zamejskih avtorjev ni, izseljenskih pa v tem v učbeniku sploh ni. V učbenikih za nižje tri letnike iz iste zbirke ni niti zamejskih niti izseljenskih avtorjev, saj obravnavajo starejša obdobja slovenske in svetovne književnosti.

Zato pa sta zamejska in izseljenska književnost tem bolje zastopani v zbirki učbenikov za srednje strokovne šole *Odkrivajmo življenje besed*. Pesem zamejskega avtorja Gustava Januša je vključena v učbenik za 2. letnik (Golc idr. 2011a), v učbenik za 3. letnik (Golc idr. 2011b) pa so vključeni štirje zamejski (Alojz Rebula, Marko Kravos, Janko Messner in Boris Kobal) in dva izseljenska avtorja (Vladimir Kos in Pavla Gruden). Njihova obravnava je vzoren primer meddisciplinarne, celovite in mnogoplastne srednješolske obravnave teh avtorjev in njihovih del.

Predstavnikov manjšinskih in priseljenskih književnikov, ki živijo in ustvarjajo v Sloveniji, pa tudi v teh učnih gradivih ni.

Osnovnošolska učna gradiva v novem tisočletju

Ob bogatem slovenskem in mednarodnem izboru avtorjev, katerih besedila so uvrščena v berilo za 2. razred *Moje branje – svet in sanje* (Grginič idr. 2000a), najdemo tudi pesem zamejskega pesnika Miroslava Košute, predstavnika tržaških Slovencev, in zgodbico izseljenske mladinske pisateljice Zlate Pirnat. Tudi v berilu za

2. razred devetletke *Na mavrico po pravljico* (Grginič idr. 2000b) so tri pesmice Miroslava Košute, poleg tega pa še dve v berilu za slovenščino kot drugi jezik v 2. razredu osnovne šole *Iščemo hišico* (Morato Vatovec 2003), štiri v berilu za slovenščino kot drugi jezik v 3. razredu osnovne šole z italijanskim učnim jezikom *Sonce me je poljubilo* (Morato Vatovec 2008), ena v 2. zvezku berila za 2. razred *Pozdravljene, besede* (Hanuš 2000), ena v 3. zvezku berila za 3. razred *Pozdravljen, svet* (Hanuš 1999) in ena v delovnem zvezku za 2. razred osnovne šole *Slovenščina 2: S slikanico na rami* (Medved Udovič idr. 2013), kar kaže na upoštevanje smernic za vključitev slovenske književnosti, ki nastaja zunaj meja Slovenije, v osnovnošolska in srednješolska učna gradiva.

Podobno je v gradivih za drugo triletje. Berili *Koraki nad oblaki* (Kordigel idr. 2003) in *Novi svet iz besed 4* (Blažić 2011) vsebujeta po dve pesmi avtorja Miroslava Košute. Med vsebine v slednjem, ki neposredno obravnavajo vprašanja drugačnosti in predsodkov, pa lahko štejemo odlomka iz dveh zbirk Svetlane Makarovič. Berilo za 4. razred *Berilo za razvedrilo* (Kordigel idr. 2002) vsebuje eno pesmico Miroslava Košute, tako kot 2. zvezek berila za 5. razred *Besede za vsevede* (Hanuš 2003).² Tudi 3. zvezek istega berila vsebuje pesmico Miroslava Košute in še eno izpod peresa pokojnega zamejskega književnika Andreja Kokota. Isto velja tudi za *Novi svet iz besed 5: Berilo za 5. razred osnovne šole* (Blažić idr. 2012).

V samostojnem delovnem zvezku za branje *Svet iz besed 7* (Blažić idr. 2004a) je od iskanih vsebin spet le ena pesem zamejskega pesnika Miroslava Košute, v samostojnem delovnem zvezku za branje *Svet iz besed 8* (Blažić idr. 2004b) pa le ena pesem zamejske avtorice Maje Haderlap. Isto velja tudi za berilo za 9. razred *Skrivno življenje besed* (Honzak idr. 2005), v katerem med predstavniki slovenske in svetovne književnosti najdemo zamejskega pisatelja Janka Messnerja. Drugih izseljenskih in zamejskih avtorjev v analiziranih učbenikih in delovnih zvezkih ni, priseljenjskih ali manjšinskih pa sploh ne.

Primeri dobre prakse

V srednješolskem učbeniku *Na pragu besedila 3* (Križaj Ortar idr. 2011: 5–13) je vzorno poskrbljeno za spoznavanje kulture, jezika in deloma književnosti v slovenskem zamejstvu in izseljenstvu. Enako velja za pripadajoče naloge v delovnem zvezku *Na pragu besedila 3* (Križaj Ortar idr. 2012: 15–20), ki se nanašajo na že omenjeno posneto gradivo iz leta 2001. V teh nalogah je nekoliko več pozornosti posvečene književnemu delu slovenskih izseljencev. Tudi *Svet književnosti 4* (Kos idr. 2003) ponuja zanimiv kombiniran pristop k spoznavanju izseljenske in zamejske literature, ki jo obravnava deloma ločeno, deloma pa integrirano. Tudi *Odkrivajmo življenje besed 3* (Golc idr. 2011b) sodi med vzorne primere vsebinsko razvejane obravnave slovenskih avtorjev in njihovih del, ki nastajajo zunaj Slovenije.

² Tudi na šolskih seznamih priporočenih del za bralno značko je največkrat kvečjemu kaka pesem Miroslava Košute, predstavniki drugih skupin, izpostavljenih v uvodu, pa so na teh seznamih bolj izjema kot pravilo.

Zelo posrečena je uvrstitev romske pesmi *Romniji/Ciganka* romske pesnice Jelenke Kovačič v osnovnošolsko berilo *Novi svet iz besed* 5 (Blažič idr. 2012: 8). Vsebina pesmi, ki predstavlja edini primer manjšinske literarne produkcije v analiziranih slovenskih učbenikih, je izvrstna iztočnica za naloge na strani 9, ki na premišljen način prispevajo k medkulturnemu dialogu v razredu. Avstralska ljudska pripovedka o kljunašu (prav tam: 152–154) pa (z vprašanjem v rubriki Misel, anekdota) ponuja možnost povsem spontane diskusije o rasizmu in segregaciji.

Sklep

Učbeniki in berila za pouk slovenščine vsebujejo besedila avtorjev iz slovenske in svetovne književnosti. V okvir slovenske književnosti so že zdaj praviloma vključeni (vsaj nekateri) zamejski pisatelji, deloma že tudi izseljenski. Zamejsko književnost so sestavljavci učnih gradiv začeli vključevati v slovenske učbenike že pred osamosvojitvijo Slovenije, izseljensko in še posebej zdomsko, kot svojo literarno produkcijo imenujejo pripadniki slovenske emigracije po drugi svetovni vojni, pa šele v novem tisočletju. Doslednejše vključevanje izseljenskih piscev v srednješolske učbenike je ena glavnih sprememb na tem področju, ki jo je prineslo novo tisočletje. Delež zamejskih piscev (njihov izbor bo treba postopoma dopolniti s predstavniki mlajših generacij) je glede na skupno število vključenih avtorjev ustrezen, kar velja tudi za vključenost izseljenske književnosti v nekatere od tu izpostavljenih učbenikov.

V ključu za širši izbor avtorjev, ki naj jih spoznajo slovenski osnovnošolci in srednješolci, pa povsem umanjajo predstavniki različnih etničnih skupin v Sloveniji ter priseljeni avtorji. V Sloveniji namreč živijo kakovostni priseljeni avtorji, ki so bili priznani že pred priselitvijo v to državo, pa tudi pisatelji, ki so začeli ustvarjati šele po prihodu v Slovenijo – večinoma v svojih materinščinah, nekateri pa pozneje tudi v slovenščini (prim. Žitnik Serafin 2008: 75–108). Med njimi so taki, ki pišejo tudi za otroke in mladino in ki so v rojstnih deželah ter celo v Sloveniji mnogo bolj priznani in uveljavljeni od nekaterih avtorjev, vključenih v posamezna tu analizirana učna gradiva. Ismet Bekrić, denimo, prejemnik več bosensko-hercegovskih in mednarodnih literarnih nagrad ter avtor več kot 30 knjig poezije, dramskih besedil in prevodov, se je iz Bosne in Hercegovine – tam še danes velja za enega najboljših pesnikov za otroke – leta 1992 preselil v Slovenijo, kjer nadaljuje svoje delo ob novih ustvarjalnih vzgibih in pobudah.³ Tudi Josip Osti, častni član slovenskega Pen kluba ter prejemnik številnih bosansko-hercegovskih, slovenskih in mednarodnih literarnih nagrad, je v učbenikih, ki jih zajema pričujoča analiza, v celoti spregledan, prav tako kot tudi vsi drugi kakovostni književniki in književnice, katerih drugi jezik oziroma jezik okolja je slovenščina.

³ V Sloveniji je poleg njegovih prevodov Kettejeve, Kosovelove, Novakove itn. poezije med drugim izšla njegova dvojezična zbirka *Cipele starijega brata/Čevlji starejšega brata* (Ljubljana 2000), za katero je v Italiji prejel mednarodno literarno nagrado Alpe-Adrija Besede brez meja (Juzbašić 2005). Leta 2010 je prejel nagrado Nasiha Kapidžić Hadžić Vezeni most za celotni avtorski opus in dosežke v poeziji za otroke, za otroško pesniško zbirko *Drveni konjić* pa istega leta še posebno nagrado Društva pisateljev BiH s področja književnosti za otroke in mladino.

V učnih gradivih je torej treba, če želimo upoštevati uvodoma predstavljena stališča stroke, težiti k uravnoteženemu vključevanju slovenskih izseljenskih in zamejskih avtorjev v okvir slovenske književnosti, pri izboru drugih avtorjev pa poskrbeti za enakovredno vključitev doslej spregledanih predstavnikov različnih etničnih skupin, ki živijo in ustvarjajo v Sloveniji bodisi v slovenščini ali drugih jezikih. Ti so namreč diskriminirani predvsem zato, ker v dojemanju sestavljavcev učbenikov očitno ne sodijo niti v slovensko niti v svetovno književnost, čeprav predstavljajo še posebej zanimiv sestavni del literarne in kulturne produkcije v Sloveniji – vsekakor dovolj pomemben, da ga učbeniki za (jezik in) književnost ne bi več smeli zamolčevati.

Literatura

- AMBROŽ, Darinka idr., 2003: *Branja 4: Berilo in učbenik za slovenščino v 4. letniku gimnazij in štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.
- BLAŽIČ, Milena idr., 2004a: *Svet iz besed 7: Delovni zvezek za branje v 7. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Rokus.
- BLAŽIČ, Milena, idr., 2004b: *Svet iz besed 8: Delovni zvezek za branje v 8. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Rokus.
- BLAŽIČ, Milena Mileva idr., 2011: *Novi svet iz besed 4: Berilo za 4. razred osnovne šole*. Ljubljana: Založba Rokus Klett.
- BLAŽIČ, Milena Mileva idr., 2012: *Novi svet iz besed 5: Berilo za 5. razred osnovne šole*. Ljubljana: Založba Rokus Klett.
- EDUKA: Educare alla diversità – Vzgajati k različnosti. Medkulturna vzgoja v šoli: Izhodišča in smernice. www.eduka-itaslo.eu/
- FILIPČIČ, Vincenc (ur.), 2001: *Katalog učbenikov za šolsko leto 2001/02: Srednja šola*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- FILIPČIČ, Vincenc, PEVEC GRM, Slava (ur.), 2001: *Katalog učbenikov za šolsko leto 2001/2002: Poklicne, tehniške in druge srednje šole*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- GOLC, Lidija idr., 2011a: *Odkrivajmo življenje besed: učbenik za slovenščino – književnost v 2. letniku srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GOLC, Lidija, idr., 2011b: *Odkrivajmo življenje besed: učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GOSAR, Anton, 2005: Selected demographic impacts of migrations: The case of Slovenia. Dan D. Daatland, Jernej Mlekuž (ur.): *Migrants and Education: Challenge for European School Today*. Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU. 23–30.
- GRGINIČ, Marija, MEDVED UDOVIČ, Vida, SAKSIDA, Igor, 2000a: *Moje branje – svet in sanje: Berilo za 2. razred osnovne šole*. Ljubljana: Izolit.
- GRGINIČ, Marija, MEDVED UDOVIČ, Vida, SAKSIDA, Igor, 2000b: *Na mavrico po pravljico: Berilo za 1. razred osnovne šole in 2. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Izolit.
- HANUŠ, Barbara, 1999: *Pozdravljen, svet: Berilo za tretji razred osnovne šole*, zv. 1–3. Ljubljana: DZS.
- HANUŠ, Barbara, 2000: *Pozdravljen, svet: Berilo za drugi razred devetletne osnovne šole*, zv. 1–2. Ljubljana: DZS.
- HANUŠ, Barbara, 2003: *Besede za vsevede: Berilo za 4. razred osemletne in 5. razred devetletne osnovne šole*, zv. 1–3. Ljubljana: DZS.
- HONZAK, Mojca, MEDVED UDOVIČ, Vida, MOHOR, Miha, PIRIH SVETINA, Nataša, 2005: *Skrivno življenje besed: Berilo za slovenščino v 9. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- JOSIPOVIČ, Damir, 2006: *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.

- JUZBAŠIČ, Kenan, 2005: Interview Ismet Bekrić. <http://archive.is/Lc5OC>
- Katalogi učbenikov za osnovno šolo in Katalogi učbenikov za srednjo šolo, Zavod RS za šolstvo, Trubarjev učbeniški sklad: <https://socal.mss.edus.si/Trubar/Javno/>
- Katalog šolskih učbenikov in delovnih zvezkov 2013/2014, DZS: http://icarus.dzs.si/index.php?menu_id=54&content_id=139&par_id=0
- KOLŠEK, Peter idr., 1993: *Berilo 3*. Maribor: Obzorja.
- KORDIGEL, Metka, MEDVED UDOVIČ, Vida, SAKSIDA, Igor, 2002: *Berilo za razvedrilo: Berilo za 3. razred osnovne šole in 4. razred devetletne osnovne šole*. Trzin: Izolit.
- KORDIGEL, Metka, MEDVED UDOVIČ, Vida, SAKSIDA, Igor, 2003: *Koraki nad oblaki: Berilo za književnost v 4. razredu osemletne in 5. razredu devetletne osnovne šole*. Trzin: Izolit.
- KOROŠEC, Vladimira, 2000: *Stežice do besedne umetnosti 4: Delovni zvezek za slovenščino – književnost v 4. letniku gimnazijskega in srednje tehniškega oz. strokovnega izobraževanja*. Ljubljana: Rokus Klett.
- KOS, Janko, 1989: *Književnost: Učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Obzorja.
- KOS, Janko idr., 2003: *Svet književnosti 4: Učbenik za pouk književnosti pri slovenščini za 4. letnik gimnazij in drugih srednjih šol*. Maribor: Obzorja.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2011: *Na pragu besedila 3: Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2012: *Na pragu besedila 3: Delovni zvezek za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett.
- KVAS, Jana, 2007 (1996): *Potovanje besed, književnost 1, učbenik za slovenščino – književnost za 1. letnik triletnih poklicnih šol*. Ljubljana: DZS.
- MEDVED UDOVIČ, Vida idr., 2013: *Slovenščina 2: S slikanico na rami: Delovni zvezek za jezik in književnost v 2. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MORATO VATOVEC, Jelka, 2003: *Iščemo hišico: Berilo za slovenščino kot drugi jezik v 2. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- MORATO VATOVEC, Jelka, 2008: *Sonce me je poljubilo: Berilo za slovenščino kot drugi jezik v 3. razredu osnovne šole z italijanskim učnim jezikom*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Na pragu besedila 3: Posneto gradivo*, 2001. Ljubljana: Založba Rokus.
- NIETO, Sonia, BODE, Patty, 2008: *Affirming Diversity: The Sociopolitical Context of Multicultural Education*. United States of America: Pearson Education.
- PAVLIČ, Darja idr., 2010: *Umetnost besede: berilo 4: učbenik za slovenščino – književnost v 4. letniku gimnazij in štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Popis 2002: <http://www.stat.si/popis2002>
- VIŽINTIN, Marijanca Ajša, 2013: *Vključevanje otrok priseljencev prve generacije in medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- VREČER, Natalija, 2012: Vključenost vsebin večkulturnega izobraževanja v učne načrte in učbenike za predmet geografija. *Dve domovini/Two Homelands* 36. 47–57.
- ŽITNIK SERAFIN, Janja, 2008: *Večkulturna Slovenija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.